

## БУХОРО ТАРИХИГА БАҒИШЛАНГАН ШЕЪРЛАР ҲАҚИДА

*Ахмедова Шоира Нематовна*  
*БухДУ профессори, ф.ф. доктори*

Истеъдодли шоира Ибодат Ражабова юрагида юртига севгиси кучли ижодкор эканлигини унинг шеърлари ёрқин кўрсата олади. Ўзбекистон Қаҳрамони, йирик мунаққид И.Ғафуров бухоролик шоира И.Ражабованинг “Қуш киприги” шеърий тўпламидаги битиклар ҳақида: “Билмасдан бу шеърларга баногоҳ кафтингизни боссангиз, кафтингиз куяди. Билмасдан бу шеърларга кўзингизни суртсангиз, кўзингизга рўёлар басма- бас кўринади. Улардан икки сахро оралиғидаги зумрад воҳанинг туш ўртасидаги фақат шу ерларда бўладиган ҳарорати кўтарилади.

Бу ҳовур майсиз ва май косаси бўлмаса ҳам, маст қилади. Ўзингизни қадим пирлар даврасида уларнинг рақсу самолариға маҳлиё бўлиб тургандек сезасиз”,-деб ёзган эди. Бу самимий мулоҳазалар, албатта, китобхонда кизиқиш уйғотади. Шу билан бирга шеършунос мунаққид шоира қалбини, китобнинг бош меҳварини чуқур англагани кўринади.

Ватан, юрт ишқи кучли инсонлар қалбига бу каби шеърлар яқин бўлади, уларнинг ҳис-туйғулари ичига сингиб кета олади. Айниқса, тарихий мавзудаги шеърлар эътиборни тортади. Шоира ўтмиш саҳифаларини варақлар экан, “эшикларнинг занжирини масжидга чорлайди, уларга чопон кийдириб, юрт шаънини қўриқлайдиган аскарға” айлантиради. Ўзидай содда шеърлари “қуёшга ноз қилиб, шамсия тутди, “Бухоро гужумлари таяммум қилади”. Шоира шамоллардан этик сўрайди, ёмғир теради. Бундай оҳорли ташбеҳлар тўпланда жуда кўп. Шунинг учун у шеър ёзса, “қоқигулнинг сутлари ёғ-ёғ бўлади, оқ теракнинг гуллариға намоз қўнади, “борлиқ гул сутидан ажиб либос кияди”.

Ибодат Ражабова шеърларининг ўзига хослигини таъминлаган бир фазилат шуки, у кўпинча, жонлантириш санъатидан унумли фойдаланади. Унинг шеърларида “йўллар итаради”, “эшик киришга қўймайди”, “сукут аччиқ шароб пиширади”, “кул эса чўмичини ялайди”. Лирик қаҳрамон деразаға кўзингни арт, остонаға “кўп ўтirma”, занжирға “шартингни буз” деб мурожаат қилар экан, ўзлигини англаб етишға интилади.

Нилуфар гулидан ҳижоб тутаман,  
Рухларнинг сочидан яқтак тикаман.  
Машаққат ичидан тавбаға етиб,  
Ўзимдан ўтсам, бас, Сенға етаман.

Бундай бетакрор ташбеҳлар, тимсоллар орқали шоира Сизни ўтмишға, тарих қатларида яширинган доноликка, ўзликни англашға яқинлаштиради.

Шоира кўпчилик шеърларида тарихий шахслар, тарихий обидаларға мурожаат қилиш орқали шоира ўқувчини буюк мозий ҳақида ўйлашға, мулоҳаза юритишға чорлайди. »Хожа Баҳоуддин Нақшбанд қироати», «Робия Авлиё иқрори», «Тўмарис», Мансур Халлож, «Зебинисонинг «Девони

ғазалиёти»га битик», «Рудакийни соғиниб» «Анжир Фағнавий ояти», «Абу Ҳафс Кабир фалсафаси», «Арк остонаси юзида катиба», «Чорминор» каби шеърлар фикримизга далил бўла олади. Уларда лирик қаҳрамон «елкасида Пирларнинг лаб изи» қалъалар деворини қаричлаб чиқади, қалқонлар кўксини узоқ силайди». «Баҳоуддин Нақшбанд қабртошига битик»дан:

Кунлар хомуш ўтиб кетар,  
Мислар бўлмоқчи тилла.  
Туринг, ахир, Сизсиз эрта  
Дунёни босар ҳийла.

Шу тарзда шоира аксар шеърлари билан буюк инсонлар руҳига мурожаат қилиб, ўқувчини ҳам огоҳликка, уйғонишга, ҳаётга теран кўз билан қарашга ундайди. «Ғамларнинг ёғини сочиға суртади». Шу ўринда истеъдодли шоир Шавкат Раҳмоннинг бир шеъридаги «бахт сўзини элимдан кейин айтаман» сўзлари ёдга тушади. Яна бир ёрқин мисол: «Зебинисо қабртошига битик»дан:

Туринг, Нисом кўп ётдингиз,  
Уйқу шароби ширин.  
Йўл кўрсатинг, Пирларимнинг,  
Пойига бош қўяйин.

Шоира севган ва кўп истифода этган сўз ва иборалардан бири бу сут; гул сути, қуш сути: гул сутига айланди қоним, қоқигулнинг кўпайди сути, камалакдан сут ичган маҳал, чирмовиқ сутидан ёллари ёғлаб, сен сутнинг суягин топингу, қуш сутининг расмини чиздим, бу сўз унга шу қадар яқинки, ҳатто қариган чоғида ҳам атрофида ўтирган шеъри «гул сутидан чой дамлаб» беришига ишонади. Шу билан бирга баъзида: «мен сутнинг сувига айлансам», «қўл кафтимни сут-ла суғордим» каби мисралар китобхонга эриш ҳам туюлади.

И.Ражабова Бухоро тарихини, ўтмишини чуқур билади. Шунинг учун исёнкор руҳда тарихга мурожаат қилишдан чарчамайди: Абу Ҳафсни уйғотмасак, Осмонга ким бўлар тиргак, деб ёзади. Шунинг учун Минорнинг саждагоҳи сифатида Бухоро осмонини кўради. Соғинчхаста юрагини Бухоронинг дийдори ҳаким бўлиб тузатади.

Шоира шеърларининг ўзига хослигини намоён этадиган яна бир хусусият шуки, аксар шеърларида янги, ҳозиргача бирор бир ижодкорда учрамайдиган сўзлар ва иборалар жуда кўп учрайди, улар тўпламга янада ўзгача тароват бағишлаган: сувкўза, соғинчхаста, мумфарш, шарбатхум, ҳафтқалам, найшакар, ғамкамон, сувялпиз, ҳақдон, жунуншамол, Бухорбелбоғ, майкўза, гулсарбанд, сувхум, сувқалампир. Ёки бетакрор ўхшатишлар: «куз -карвонга қўшилган бўта», «тўкилган барг оҳорий чопон», дийдорингиз хабари - олтин» кабилар.

Шоиранинг баъзи шеърлари ўзидай содда: соддаликни ҳам образли тарзда ифодалашга ҳаракат қилади: «Ота» шеърида «Алам қилар бугун ҳовлидан, Якак кийиб чиқмади саҳар» мисралари учрайди. Отасидан

ажралган лирик қаҳрамон ҳолати, отасиз уйнинг кўркислиги ана шундай жимжимасиз сатрларда ёрқин тасвирланади.

Аммо баъзи шеърларини бугунги ўқувчи англаб етиши қийиндай туюлади, баъзи мавҳум образли иборалар, ташбеҳ ва ўхшатишлар (Келинг, Сизга суз пиширдим. Ҳафтжўшдан олтин қозон, ёки «чақмоқларни пишириб егин» каби), ҳаддан зиёд кўпайиб кетмадими деб ўйланиб қолади киши. Ёки «таппиши дил - дилдан бохабар», таппиш - аёллар кўксига осиб юрадиган тилла тақинчок, буни бухоролик ўқувчилар тушунади, аммо бошқалар тушуниши қийинроқ, бундай сўзларга изоҳ бериш керак эдими?. Албатта, китобхон дидини ўстиришимиз керак. Бундай шеърларнинг маъзини биз бугунги ўқувчи учун шарҳлаб беришимиз мумкин, аммо келажакда, тафаккури ўсиб, шаклланиб бораётган янги авлод бу тизмаларни қўлдан қўймай ўқишига ишончимиз комил.

«Варазруд гулоби» деб номланган тўплам «Қуш киприги»нинг мантиқий давомидир. Бу тўплам ҳам юрт тарихи, Бухоро, унинг пирлари, буюклари ҳақида сўзлайди. «Варазруд – бу Алп Тегин асос солган ватаннинг номи. Гулоб эса меҳр тимсолида ишлатилган. Демак, китобнинг номи «Ватан меҳри» дейилади Сўзбошида. Ҳақиқатан ҳам китобни ўқир экансиз, шоирнинг Ватанга, унинг тарихи бўлган меҳри сизнинг ҳам қалбингизга кўчиб ўтгандай бўлади.

Шоира Она ҳақидаги шеър билан тўпламни бошлайди, мунис ва мушфиқ Она образини чизар экан, уни «Қалбим чокларини улагувчи» онам дея таърифлайди. «Она» шеърида «Ҳассасини шамол артган» она тимсолини яратар экан, онасиз ҳовлини ўртасидан йиртилган байроққа ўхшатади. «Суврат» шеърида «Тупроққа бош қўйгандан бери, Кўп юмшоқфеъл бўлгандай замин», «Ҳузурига майса илдизи, ер остидан қилади сафар» сингари оҳорли мисраларда Онасидан айрилган ва уни соғинган лирик қаҳрамоннинг ҳолатини табиий тасвирлайди.

Онамнинг кўзлари юмилди,  
Осмондан тўкилди хокистар.  
Ҳассакаш сафларини тўлдирди,  
Гулсафсар, гулсафсар, гулсафсар.

«Онам яна тушимга кирди», »Она, сизни қишлоқ соғинди» каби шеърларни ўқир экансиз, кўз олдингизда мунис ва муштипар оналарнинг самимий, меҳрга тўла қиёфаси гавдаланади, шу билан бирга онани қўмсаб, сарҳовузнинг кўприккача чиқиши, «тўйга кияр камзуллариининг хомуш туриши» сингари бетакрор, оҳорли ўзига хос мисралар И.Ражабова шеъриятининг ўзига хослигини таъминлаган, бундай ташбеҳлар, ўхшатишлар (онасиз уйда қалдирғочнинг обидийда қилиши –улар жуда кўп) бошқа ижодкорларда учрамаслиги билан эътиборни тортади. Она образига шоира бошқа шеърларида ҳам кўп мурожаат қилади.

Тўпламдан “Пайкоир” деб номланган тарихий, лирик дoston ўрин олган бўлиб, 22 савтдан иборат. Достонда Бухоронинг узок тарихи, тарихий

кентлар, қишлоқлар ( Мутфаре, Қалъаи Миришкор, Хирмантихий, Варахша, Кўлмири, тарихий шахслар, элга машҳур авлиёлар (Хожа Ориф, Хожа Порсо, Хожа Уббон, Ҳасан Шовре, Хожа Байқоирӣ, Вануфаҳӣ, Ас-Жожаний, Хожа Шиконӣ, Хожа Буввак, Абдуллоҳ ал-Авданий, Хожа Хайроҳарӣ) номлари тез-тез тилга олинади. Шу билан бирга шоира улар ҳақидаги тарихий манбаларга (М: Ас-Самонийнинг “Насабнома”си, “Рашаҳот”) таянган ҳолда тарихга юзланади. Бу, биринчидан, ўқувчини юрт тарихи билан ошно этса, иккинчидан унинг қалбида шу кўҳна юртга, аجدодларига бўлган фахр ҳиссини уйғотади.

Достоннинг композицияси ҳам ўзига хос: баъзи савтлар қисқа: масалан, “Дастурхонни юракка ёзинг” деб мурожаат қилинган “Хўжа Байқоирӣ муҳрига ёзув” шеъри 3 тўртликдан иборат, 12-савт 3 қисмдан иборат, ундан 12 қаторлик алоҳида шеър, “Си пир”, “Си пирий бор” каби шеърлар ўрин олган, баъзи савтлар ичидан алоҳида ҳикматлар ўрин олган. 15-савтда “Зандана 7 аср урушида” номли шеърни ўқисангиз, қулоғингиз остида қиличларнинг жаранги эшитилгандай бўлади, лирик қаҳрамон Миришкор қалъасининг остонасини “қалқон олиб кел” деб Аршга юборади, бешикни ҳам “Энди сен ҳам чиқ!” дея жангга ундайди:

Тегирмон тошларин йўлга чиқ дедим,  
Кўприкка бақирдим:”Бошингни кўтар”.  
Эшиклар занжирин масжидга чорлаб,  
Жуфт чопон кийдирдим: ”Бўласан, аскар”.

Аслида савт – муסיқий атама, мумтоз мусиқанинг мотиви, овознинг, садонинг алмашиб туриши, мумтоз оҳанглар; “Фарҳанги забони тоҷики”да **савт** — I [صوت] а 1. садо, овоз 2. яке аз оҳангҳои шашмақом II [سوط] ” деб берилган. Шундан келиб чиқиб қарасак, шоира савтларини, тарихий достонни ўқир экансиз, тарихнинг, жангларнинг, буюк ўтмишимизнинг савтлари, тарих мусиқаси алмашиб туриб, кўз ўнгингизда намоён бўлади. 20-савтнинг 7-ҳикмати:

Ўтмишига бугуни пайванд,  
Бугунини чорлар эрта- нур!  
Хурбахтлилик шаробин ичиб,  
Устунлари қияпти ҳузур...  
Бир насимваш тонглар отаяпти  
Оҳордаги гулоҳордайн

мисралари билан якунланади. Шоира бу билан юртнинг Ватаннинг порлоқ истиқболига китобхонни ҳам чорлаб қолади.

### **АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:**

1. NEMATOVNA A. S., SAIDBURKHONOVNA K. N., BEKMURODOVNA K. O. METHODOLOGY AND SKILLS PROBLEMS //Journal of Contemporary Issues in Business & Government. – 2021. – Т. 27. – №. 5.

2. Saidburhonovna K. N., Ne'matovna A. S. Style and skill: Critic's artistic ability //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. – 2019. – Т. 8. – №. 9 S3. – С. 1245-1250.
3. Qodirova N. S. Problems Of Style And Creative Individuality In Literature //International Journal of Progressive Sciences and Technologies. – 2021. – Т. 25. – №. 2. – С. 254-260.
4. Sharipova L. Literary yor-yor //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 4. – С. 218-222.
5. Давронова Ш. Г. АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ АНЪАНАЛАРИ ВА ИСТИҚЛОЛ ДАВРИ ЎЗБЕК РОМАНЧИЛИГИ //МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА. – 2021. – Т. 4. – №. 1-2.